

ДРАГОЉУБ М. ПАВЛОВИЋ

СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЖУПЕ У ЗАПАДНОМ ПОМОРАВЉУ

Средњовековне жупе у феудалној српској држави проучавали су и описивали многи старији историчари средњег века, теоретичари државе и права, географи и други. Међутим, истраживање наше средњовековне прошлости није престало ни у савременој историјској литератури.

Још је Јован Цвијић истицао да средњовековне жупе треба проучавати у првом реду у циљу расветљавања порекла садашњег становништва и његових насеља. И Драгиша Лапчевић је указивао да се „минули друштвени односи не могу објаснити док се исцрпно не испита српска средњовековна жупа.“ „Жупа у старој српској држави — писао је он — имала је не само политичку и војничку, већ и друштвену улогу.“¹

Феудални систем средњовековне Србије заснивао се на правној, економској и социјалној неједнакости људи. На тој основи почивала је и државна организација. У старој српској држави, жупе или жупаније биле су најниже и најмање територијалне организације власти. Прве жупе и жупани као њихови заповедници помињу се још у XII веку. У току XIII и XIV века, жупе су, такође, постојале, али

су се њихов значај, улога и простор често мењали. Јачањем моћи владаноца утицај жупа и жупана слабио је, и обратно; у време ратова и династичких сукоба жупани и жупе више су се осећали у државном животу српских земаља.

Стара жупа, са жупанима на челу, одржавала се све до владавине цара Душана. Његов законик, међутим, зна само за жупу као територијалну јединицу, али не познаје жупана као жупског старешину. Моћни Душан заменио је жупане својим чиновницима. Жупани у доба Немањића били су локални феудалци, који су у своме подручју имали и земљишни посед. Душан је то дозвољавао само изузетно. Жупом више није управљао жупски феудалац, већ Душанови чиновници — кефалије.

Називи жупа и жупан потпуно се губе у Србији после 1400. године.² Наиме, деспоти Стефан и Ђурђе били су већи апсолутисти од Немањића. Они нису допуштали никакву самосталност и самовољу жупске властеле. Жупа је сада претворена у „деспотске власти“. На челу те власти, уместо локалне властеле, били су деспотови дворјани и заповедници.

Седишта жупа била су жупска и војна утврђења, трговачки и рударски центри, па и већи манастири. Било је жупа и градова који су се звали истим именом (на пример: Рудник, Брсково и други). Постојале су и жупе у којима није било никаквог насеља или у којима је утврђење било само стан жупана. Жупска имена на много места истоветна су са називима река: Морава, Бјелица, Моравица, Топлица. . . Нешто ређе, жупе се називају по особитом имену тога краја, као на пример Црна стена код Милешева. Међе између жупа биле су какво пусто дрво или шума, без одређене граничне линије.

За целину једне жупе више се знало по обавезама жупског становништва, него по њеним границама. Заједничке обавезе становника жупе биле су чување, зидање и одржавање жупског града и путева, дочекивање владалаца и страних посланика, материјална одговорност за разбојништва и крађе ван града и у пустим крајевима жупе. Заједничка права жупљана била су ограничена на право живорнице и паше на жупским суватима и планинама.

Из манастирских повеља види се да су жупске територије биле углавном мале, често сведене на околину жупског града или кратку речну котлину. У време Немањића жупа је често била подељена на два дела, горњу и доњу, према току река: на пример две Лепенице и два Ибра. Било је и просторно већих жупа, као на пример Морава, ужичка Црна Гора и друге. Велике жупе биле су, по правилу, на

важним саобраћајним и стратегијским подручјима. Оне су биле у рукама владаревог брата или ближих сродника.

Привређивање у жупама било је природно и ослањало се претежно на ратарску производњу и на номадско сточарење. Тек доцније, у XIV и XV веку, развијане су и друге делатности: вађење и прерада руде, трговина и разно занатство. Привредне делатности су углавном биле у рукама владара, властеле и повлашћених странаца (Саса, Дубровчана и других). Извесним делатностима могли су се бавити и слободни грађани у жупским насељима (рудари, занатлије и други).

Жупске управне јединице имале су и своја културна средишта. Готово свака жупа, осим парохијских црквица и капела, имала је и манастир. У њему су калуђери, као једини писмени људи тога времена, преводили и преписивали књиге, житија и повеље. Манастири су служили и као школе за властелинску и свештеничку децу. Школовање је било привилегија владајуће класе. Само изузетно, деца слободних грађана имала су могућност да се упишу у те школе.

У Србији средњег века познати су и зборови жупа или појединих њених делова. То су били скупови на којима су објављиване наредбе владара или судски састанци. Поједини делови жупа могли су расправљати нека месна питања, али у одлучивању претежан утицај имали су месни феудалци и владареви чиновници. Зависни људи, у првом реду сељаци, нису имали никаквог утицаја на жупске власти. Њих је организовао само властелин коме је жупа била дата у посед или, по Душановом закону, владарев чиновник.³ Стога је средњовековно српско село, с правом је закључио Драгиша Лапчевић, „било више географски, мање политички појам. Село није било политичка јединица, нити је могло имати своју власт.“⁴

Познато је да је долина Западне Мораве као природна комуникација играла и у средњем веку важну улогу. У долину Мораве стизали су и пролазили неки магистрални путеви тога времена, као Босна — Видин и Београд — Рудник — долина Ибра. На њен значај указују и многи споменици и остаци старих насеља, тврђава, рударских окана, мостова и калдрме, црква и ратишта. Долини Мораве гравитира и широко подручје њених притока, које се простире од Рудника и Маљена на северу до Гољије, Јавора и Мучња на југу; од Ђетиње на западу до Груже и Ибра на истоку. Цео овај простор представља географску, етнолошку и историјску целину, која је и у средњем веку имала заједничку судбину.

Овај рад има циљ да, приближно и према расположивим изворима, одреди и опише средњовековне жупе у гравитационом простору средњег тока Западне Мораве и њених притока. Обрађене жупе у том подручју поређали смо овим редом: Моравица, Бјелица, Властелице, Доњи и Горњи Ибар, Рудник или Острвица, Борач, Црна Гора (ужичка и рудничка) и, најзад, Морава. Жупа Морава је централна жупа Западног Поморавља. То је уједно и једна од већих и важнијих жупа југозападне Србије тога времена.

МОРАВИЦА. — Жупа Моравица први пут се помиње у Жичкој повељи Стефана Првовенчаног, када су поседу манастира Жиче дарована, осим других, и два села из жупе Моравице — Чечина и Боболе.⁵

Село Чечина постоји и данас под истим именом. Простире се од ушћа даићске речице на десној обали Студенице, а сачувало се и предање да је припадало Жичи. Села Боболе данас нема, али се претпоставља да је било на десној обали даићске речице, западно од јужне ивице Чечине.

Жупа Моравица, затим, често се помиње и као област већег пространства.

У хрисовуљи краља Милутина из 1282. године помиње се „у Моравицах Брезова са засељами.“ То се понавља и у његовим даровницама из 1302. године. Брезова је данас врло високо уз реку Моравицу. Познато је и то да је краљ Драгутин, Милутинов брат, обновио крајем XIII века (1292—1297. године) ариљски манастир, где је једна од Савиних епископија имала седиште „у Моравицах в храму светаго оца Архилиа...“⁶

И народна традиција је оставила помен о пожешком бану Милутину, из првог дела XIV века. Бан Милутин помиње се у вези са битком на Велбужду (1330. године) као обласни старешина са седиштем у Пожеги. Народна песма најпре говори да је „књига“ цара Стефана (Дечанског) дошла у Пожегу равну, „на колено“ бану Милутину. Пошто је књигу проучио, он је, полазећи у рат, поред осталог, поручио љуби Иконији „да му чува девет воденица, низ Бјелицу и низ Моравицу...“

У вези са подацима из ове народне песме, Драгиша Лапчевић у неким својим делима сматра да Моравица није била само жупа, већ — овећа област од Овчарско-кабларске клисуре уз реку Моравицу до изнад данашње Ивањице, у којој је било више жупа, међу којима је и једна под тим именом. У ту област Лапчевић лоцира првенствено

жупе Пожега, Бјелица (доње Драгачево) и Трнава (између Западне Мораве и планине Јелице). Тој области, по њему, можда су припадале и жупе Рзав (око Ариља), Властељице (Горње Драгачево) и Морава (онај део на северној обали Мораве). Тек доцније, мисли Лапчевић, појам Моравице сведен је на непосредну околину Пожеге.⁷

Удолина Пожеге, са селима по таласастим узвишицама око, чинила је једну жупу чак и онда кад је под појмом Моравице била позната и много пространија област, закључио је Лапчевић. Према Лапчевићу, у време косовске битке (1389. године) обласни господар Моравице Стева Васојевић, повео је у рат и заповедао властелинима „од Ариља“ и „од Драгачева“.⁸

Појам Моравице остао је сужен на удолину око Пожеге и у време деспота Стефана, који је 1405. године даровао манастиру Милешеви „пет села Моравицах.“⁹

Мишљење Лапчевића прихватио је и Стеван Игњић (1961. године), који је написао да су само обласне старешине позиване у рат директно од владара. Отуда и он мисли да је Пожега у време Немањића била седиште шире области Моравице и да се налазила у ариљској епископији. И по Игњићу, истоимена жупа Моравица била је део ове области и налазила се у непосредној близини Пожеге.¹⁰

Жупа Моравица последњи пут помиње се 1433. године, као седиште кир Марка. Од тада се име ове жупе више не помиње.¹¹

У сваком случају, у време кад је постала седиште епископије (1219. године) Моравица је била значајна област и жупа, која је дуго постојала под тим именом. Међутим, и поред изнетих мишљења, остаје отворено питање да ли је захватала само пожешко поље и околна узвишења или се у њу уклапала много шира територија од Овчарско-кабларске клисуре до изворишта Моравице испод Голије.

Што се тиче пространства области Моравице, по свој прилици тачно је мишљење Стојана Новаковића. По њему, обласно подручје било је једнако простору у надлежности ариљске епископије. Отуда Новаковић ову епископију назива моравичком.

Територија жупе Моравице ипак није потпуно утврђена. Истина, Д. Лапчевић, Игњић и Милован Ристић сагласни су да је та жупа обухватала само околину Пожеге.¹² Али, Јован Ердељановић, у своме делу „Доње Драгачево“ (1902. године), закључује да су у време бана Милутина, доње Драгачево и Пожега чинили једну жупу. По Ердељановићу, Пожега се кроз цео средњи век рачунала у Драгачево. На то наводе и доцнија сазнања, према којима су, поред Пожеге и села Тучково, Бакионица и Пријановићи, где је, према предању, био

банов двор, била најчешће у управној целини са Драгачевом. У прилог томе, он наводи и причање народа да је с обје стране Моравице, од села Прилипца па до данашње Пожеге, била велика варош. Та варош је постојала и у време кад је владао бан Милутин, иначе савременик Стефана Дечанског и Душанов.¹³ Д. Лапчевић, насупрот Ердџановићу, ипак остаје при своме убеђењу да су Пожега и Бјелица (доње Драгачево) биле две жупе, а не једна.¹⁴

У своме надирању према јужним деловима Србије, Турци су још 1455. године покорили новопазарску област. До обала Западне Мораве стигли су 1458. године. У интервалу од 1455. до 1458. године жупа Моравица претворена је у турску провинцију.

БЈЕЛИЦА И ВЛАСТЕЉИЦЕ. — За постојање ових двеју жупа, које су захватале данашње Драгачево, нема писаних извора. Њихово постојање изводи се углавном из народне традиције и поезије.

На њих је први указао Драгиша Лапчевић у своме делу „Четири жупе“ у прилозима „Из ужичког краја“ (1926. године). Тумачећи садржину народне песме „Бан Милутин и Дука Херцеговац“, Лапчевић пише: „Бан Милутин који је у народној песми имао седиште у Пожези... имао је под собом област којој је поред пожешке жупе Моравице припадала и жупа Бјелица“ (садашње доње Драгачево). На то размишљање Лапчевића је одвео онај део народне песме по којој „српски цар Стјепан“ поручује бану Милутину: „Поведи ми тридесет делија из твојега равног Драгачева...“ По њему, зато што је реч о „равном“ Драгачеву, биће да садање горње Драгачево није чинило административну и социјалну целину са доњим. Наиме, горње Драгачево је по песми ломно (врлетно), па по своме рељефу припада Старом Влаху. Равно доње Драгачево одваја се од горњег лепотом и родношћу, па се и сад за њега пева: „Драгачево ружом ограђено, пола ружом пола босиоком...“ Лапчевић је закључио да је доње Драгачево тада у долини реке Бјелице образовало оделити жупу са једним жупским старешином на челу, те је припадало под област над којом је господарио бан Милутин...

Међутим, може се поставити питање: да ли је ово занимљиво резонување Драгише Лапчевића, проистекло из народне поезије, бар приближно тачно? С обзиром на оскудицу писаних извора, сигурно је да поузданих доказа за то нема и да су засад могуће само претпоставке. Сходно тадашњем државном и друштвеном уређењу, треба веровати да је и Драгачево, у целини или у два дела, имало жупску управу. У том погледу размишљања Лапчевићева могу да буду осно-

вана. Али, за нека друга схватања Лапчевићева то се не може рећи. То су, пре свега, његови закључци о равном и родном доњем Драгачеву и ломном и врлетном горњем Драгачеву, које, по њему, спада и у ломни Стари Влах. Колико се зна, подела Драгачева на доње и горње никада није имала неку реалну подлогу. Она је теоретска, више метафора народне поезије, него стварно стање. Ни Ердељановић, који је истраживао доње Драгачево, није могао да утврди која села припадају доњем, па нека насеља није ни уврстио у свој рад (Лопаш, Вирово, Горачићи). Нека села из садашњег горњег Драгачева, уз то, све до првог српског устанка (Луке, Осоница и Дубац) припадала су Ибру или Сјеници.

И неки новији истраживачи нису сагласни у томе да ли су у данашњем Драгачеву биле две или једна средњовековна жупа. Данило Вуловић је (1953. године) прихватио мишљење Драгише Лапчевића да је у саставу области Моравице било неколико жупа, међу којима су Властелице и Бјелица,¹⁵ док Бранко Перуничкић (1968. године) сматра да су пре турске владавине биле познате жупе: моравска, драгачевска, пожешка и друге.¹⁶

Ердељановић је, исто тако, утврдио да Драгачево, насупрот мишљењу Лапчевићевом, никада није припадало Старов Влаху. То потврђује чак и народна песма на коју се Лапчевић позива, која, говорећи о бану Милутину, има стихове који одвајају Стари Влах од Драгачева. Кад бан Милутин одлази у цареву војску, песма каже: „Оде право уз воду Мораву, докле с прими ломна Влаха Старог...“¹⁷

И по међама, које је Старом Влаху по предању одредио Милан Б. Милићевић,¹⁸ Драгачево је сасвим изван њега. У том погледу, могуће је само оно што Ј. Алексић тврди да су села Луке, Мечке (Осоница) и Дубац припадала средњовековној жупи Ибар.¹⁹

Најзад, не би се могао прихватити ни онај део Лапчевићевог излагања према коме су оба Драгачева и по изгледу и по родности земљишта различита. Напротив, и по земљишту, и по економским, и пољопривредним приликама, оба дела Драгачева су приближно иста. То је закључио и Ердељановић, који, описујући доње Драгачево, пише: „Кад пођемо по „равном“ Драгачеву у њему је ипак мало равнот земљишта, већ је готово цело брдовито и немирно, у правом смислу како га песма обележава ломно.“

На постојање двају драгачевских жупа, осим народне традиције, указују и неки материјални остаци у самом Драгачеву. Пре свега, ту је град или градина Лис, данас у рушевинама. Град се налазио на брду Тави (726 метара), готово у средини подручја које се

опредељује као доње Драгачево. Град је био лоциран непосредно изнад корита Бјелице, највеће драгачевске реке. Бјелица извире у дубачким планинама, протиче кроз цело Драгачево и улива се у Западну Мораву испод Лучана. Њена уска долина била је природна комуникација која спаја цело Драгачево. Остаци овог града, почетком XX века, како их је затекао Ердељановић, изгледали су овако: од стране села Лиса наилази се на високу гомилу камена, остатак од куле. Према кули почиње зид од бедема градских. Он се протеже целом ивицом брда, окренутог према реци Бјелици.²⁰

Мада мепштани ову градину приписују Проклетој Јерини, ипак је вероватније да је град Лис, с обзиром на свој положај, и у времену пре Јерине био седиште жупског града. Он је, по свој прилици, био центар засебне жупе Бјелица, мада није искључено да је припадао и некој другој граничној жупи или области.

У средњовековне жупе, Лапчевић помиње и Властељице (за горње Драгачево) мада о њој није ништа одређеније казао.

Горње Драгачево је заиста ломно, како песма каже, али то ипак није ломност и рељеф Старог Влаха. Оно јесте „веома неравно и пуно коса и брда по којима су села“, како га је описао Коста Јовановић (1907. године),²¹ али све су то, изузев неких огранака Чемерна у Горњем Дубцу, брда и долине са просечном надморском висином од 400 до 700 метара.

За само село Властељице Јовановић пише да лежи на југоисточној страни планине Јелице. То село је, иначе, у литератури познато по томе што је у њему заноћио угарски великаш Јанко Хуњади (Сибињанин Јанко) бежећи са Косова после пораза 1448. године. Он је, том приликом, коначио у властељичкој породици Кнежевић, за коју предање каже да је у том селу „још од Косова“ и да су из те фамилије бивали кнезови и пре и после доласка Турака.²²

Мада је речено углавном легенда, има и неких материјалних остатака који указују на то да је ово село заиста могло бити средиште жупе у старој српској држави. То је, у првом реду, градина Властељице. Још је Коста Јовановић забележио да у селу има једна стена коју зову Градина, али о којој сељаци ништа не знају да причају. Много доцније, истраживачи Народног музеја у Чачку забележили су да се градина Властељице налазила на источној страни села према Брезовицама, испод узвишене чуке зване Бездан.²³

Међутим, предање о градини на чуки Бездан треба повезати и са неким другим остацима у овом крају. Наиме, зна се да је једна варијанта средњовековног пута Моравски Градац — Студеница изла-

зила из долине Мораве на Јелицу, па — идући њеним венцем — долазила до узвишења Бездан и одатле, преко села Каона и Дубац, одлазила за Студеницу. Овај пут се у близини саме градине Бездан, у селу Каони, укрштао са средњовековним путем Жича — Ариље.²⁴ На раскршћу ових путева нађени су и остаци древне црквице у Каони.

Дакле, све ово показује да се град или градина Властељице на чуки Бездан, са обавезном црквицом у близини и уз њу конацима за тадашње путнике, налазио на раскршћу средњовековних путева, па је сасвим могуће да је ту био жупски град, где је становао жупски старешина, који је управљао жупом и, у исто време, са својом посадом контролисао наведене путеве.

Међутим, треба, при том, имати у виду, да за жупско седиште горњег дела Драгачева, осим Властељица, има и других алтернатива. Наиме, у селу Вичи, такође на старој комуникацији Жича — Ариље, предање и остаци указују и на друге градине. Једно је, по предању, био град са манастиром Реље од Пазара (или Крилатице) на месту које се и данас зове Рељевац.²⁵ Друго су остаци од зидина који се и данас виде на једном кршу у фамилији Стојковић, изнад саме бријештанске речице. То је Стојковића градина. За ове зидине народ вели да је то градина Проклете Јерине.²⁶ Обе ове градине, претпоставља се, имали су неку жупску или војну функцију.

Јужна страна слива Западне Мораве, па и Драгачево, пали су под турску власт већ 1458. године. Турци су у почетку своје владавине, изгледа, обе драгачевске жупе припојили чак Ужицу, док је северна страна Јелице до Мораве била укључена у нахију чије је седиште био ибарски град Маглич.

ИБАРСКЕ ЖУПЕ. — На истоку и југоистоку од жупе Мораве и Властељице биле су две ибарске жупе.

Познато је да је долина реке Ибар била језгро државе Немањића и да је у доњем Ибру, у манастиру Жичи, било смештено и прво седиште самосталне српске архиепископије.

Због изузетног значаја ибарске артерије за средњовековну Србију, изграђени су веома рано утврђени градови Звечан, Брвеник и Маглич и у њима свакако оформљена и жупска средишта. Због тога су жупе које су се налазиле у сливу реке Ибра биле за стару српску државу веома значајне.

Ибарске жупе први пут се помињу у Жичкој повељи (1219—1222. године). Међу жупама које су приложене жичком архиепис-

копу наводе се поред осталих и два Ибра. При томе, о њима се више ништа не казује.

Питање броја, имена и величине ибарских жупа било је и остало предмет расправљања међу истраживачима. Неки ранији аутори истицали су да је једино сигурно да су се обе жупе Ибра налазиле у поречју истоимене реке, али да се не могу одредити њихове границе.²⁷ Радомир Илић мисли, ослањајући се на писање Вука Караџића, да постоје Горњи и Доњи Ибар, али им није одредио границе. Рад. Љ. Павловић био је мишљења да су у средњем веку постојале жупе Горњи Ибар (од изворишта до Звечана), одатле до ушћа Ибра у Западну Мораву жупа Ибар, а не Доњи Ибар.²⁸ Према Јовану Алексићу, у доњем току Ибра, отприлике од Брвеника па до ушћа у Западну Мораву, оба Ибра су жупе Горњи Ибар и Ибар. Жупа Горњи Ибар, по њему, обухватала је највећи део слива реке Студенице у делу леве долине Ибра низводно од реке Брвенице до града Маглића, као и узан појас горњег Драгачева (села Мечке, Луке и Дубац).²⁹ Свакако, мисли Алексић, у њу су могла улазити и нека села са десне стране Ибра, уколико су била ван жупе Јехошаница (Јошаница) и жупе Ибар. Алексић, даље, сматра да је северозападна граница ове жупе добрим делом ишла гребеном планине Чемерно — на Дубочицу и Маглич.

Положај и простор жупе Ибар (или доњи Ибар), по Алексићу, одређују околне жупе: Морава на западу, Јехошаница на истоку и делом с југа, Горњи Ибар са југа и југозапада и Борач са севера.

Граница између жупе Горњи Ибар и Ибар могла је бити код града Маглича, како су то истицали и ранији писци. Алексић, најзад, сматра да је Маглич могао бити жупски град за обадве жупе, као што је такву улогу могао имати и Брвеник.³⁰ Гавро Шкриванић усваја називе жупе и њихове границе, али је мишљења да жупу Ибар треба ограничити с обзиром да је један део доњег тока Ибра улазио у састав жупе Морава. Слично мишљење, пре њега, имао је и др Радослав Грујић.³¹ Међутим, ова мишљења Шкриванића и Грујића, Алексић сматра погрешним, јер би то значило да је простор жупе Ибар био сабијен у слив реке Студенице и Маглича.³²

Занимљиво је да се у Жичкој повељи, приликом набрајања жупа које се прилажу жичком архиепископу, као прва помиње Крушилница, па за њом Морава, Борач и, после других, оба Ибра.

Покушавајући да идентификује Крушилницу, Шкриванић мисли да није искључено да се ова жупа као прва у тексту набрајања од запада ка истоку, могла налазити западно од старе жупе Морава (друге у тексту), тј. негде у пределу лађевачке и бресничке реке, где

се данас, у близини моравског села Милочаја, налази заселак Крушевица. Међутим, Шкриванић не искључује ни могућност да је и данашње село Крушевица, које се налази у сливу жичке реке, у близини саме Жиче, представљало подручје жупе Крушилница. У том случају оба Ибра треба тражити од града Маглича узводно ка изворишту Ибра,³³ што Алексић сасвим искључује.

ЖУПА БОРАЧ. — Ибраске и драгачевске жупе, као и жупа Моравица, налазиле су се углавном јужно, југозападно и југоисточно од истоимене реке и жупе Морава.

Борач (данашња Груза) је једна од жупа на северној и североисточној граници жупе Морава. Први историјско-географски подаци о њој налазе се у познатој Жичкој повељи Стефана Првовенчаног. У тој повељи помињу се жупе Борач, планина Котленик, даље места „Чрнава“ са „Сирчом“, „Брестница са тргом“ и „Свибница“ са „Округлом“.

Планина Котленик под истим именом и данас постоји, северно од Краљева. Сирча је данашње село Сирча код Краљева, Брестница је садашња Бресница, а Свибница је Сибница.³⁴ Чрнава је можда данашњи Тамник, а Округла је непозната.

У историји Грузе познати су средњовековни градови и утврђења Борач и Честин, чији се остаци, и данас, могу препознати на местима где су били у истоименим селима. Борач се налазио на старом путу који је од Београда и Рудника долазио у Борач, а затим преко Пајсијевића и Витковца улазио у долину Ибра. Тим путем су у време косовске битке и после ње (1389. и 1398), пљачкајући Борач, проваљивали најпре Угри, а затим и турски султан Бајазид са југа, око 1402. године. Борач се помиње и 1405. године као место где је деспот Стефан Лазаревић потврдио Дубровчанима неке повластице. Нешто доцније, око 1438. године, он је освојен и разорен од стране султана Мурата II. После те године Борач се више не истиче као утврђење, али се помињу „борачке власти“. Из једне повеље деспота Ђурђа из 1456. године, као села у борачкој власти помињу се Враћевница, Граховац и Коњуша. Исто тако, у том времену, босански краљ Стеван Томаш својом повељом потврђује логотету Ст. Ратковићу „у власти борачкој“ села Старче и Врбаву. Ове две повеље потврђују да се жупска подела није одржала у време деспотовине Србије. Жупе су тада биле претворене у „власти“.

Име Борач носи и данас истоимено село у Грузи. Село се налази у равни, испод једне стене која се зове Борачки крш (500 м).

На тој стени био је сам град Борач. Према писању Јована Мишковића, видљиви су били незнатни остаци бившег града, као и завојнице старог пута, којим се пело у њега.

У својој опису града и жупе Борач, Мишковић је дао и своју процену територије ове жупе. По њему, жупа Борач је била предео у сливу борачке речице, која се иначе улива у Грузу. Мишковић је нацртао и скицу слива Борачке реке. Из те скице види се углавном јужна и западна граница жупе. Јужна граница био је отприлике данашњи пут Кнић — Чачак. На западу, према Морави и Острвици, граница је ишла од Бумбаревог брда планинским венцем који се пружа од Рудника до Котленика. Тај венац дели села Поточане и Јешевац у Борчу, док село Вујетинце оставља Морави или Острвици. У овом уоквиреном простору Мишковић лоцира сада настањена села: Борач, Претоке, Радмиловиће и Кусовац, као и некадашња села Јешевац и Поточане, која су расељена.³⁵

Жупа Борач, међутим, била је можда пространија него што то узима Мишковић, мада је могуће да се њена величина кроз векове мењала.

Пре свега, из Жичке повеље се види да је у то време жупа Борач обухватала и данашње моравско село Бресницу, које припада Чачку, и Сирчу, на самој обали Мораве, код Краљева. Много доцније, у време деспота Ђурђа, борачкој жупи, односно власти, припадала су и села Враћевшница и Врбава, која су одавно у административној вези са Горњим Милановцем.

Гавро Шкриванић мисли да се жупа Борач налазила у области средњег тока реке Грузе,³⁶ насупрот Мишковићу, који је ограничава само на слив Борачке реке до њеног ушћа у Грузу. Јован Алексић пак, сматра, да се борачка жупа на југу простирала све до корита Западне Мораве, где је била граница са жупом Ибар.³⁷

Шта је од свега овога тачно, тешко је утврдити. Ништа одређено не може се рећи ни где би биле сталне међе између жупа Борач и Морава. Највероватније је, ипак, да је граница била природна планинска линија Рудник — Котленик, с тим што су Бресница и Сирча остајали у подручју жупе Морава.

Борачка жупа, односно власти, настала је свакако 1459. године. Као и друге српске жупе, претворена је у турску нахију или у део неке веће управне јединице.

РУДНИЧКА ИЛИ ОСТРВИЧКА ЖУПА. — Северно од жупе Морава, била је, колико се зна, рудничка или острвичка жупа. Она

је на истоку додиривала жупу Борач, а на западу Црну Гору (рудничку). Све три жупе на југу граничиле су се са жупом Морава.

Територијално уређење овог краја у средњем веку било је, изгледа, у непосредној вези са градовима Рудником и Острвицом и њиховим војно-економским значајем у то доба.

Град Рудник први пут се помиње у писаним дубровачким изворима 1295. године. Његово утврђење било је у осоју Великог Штурца (1152 м), на левој страни изворишта реке Лепенице. Град је озидан на четири угла, а на сваком била је по једна округла кула. Око града, био је дубоки ров.³⁸

Поред саме тврђаве развило се и јако рударско-трговачко насеље, нарочито у доба деспотовине.

На четири километра северозападно од Рудника постојала је и тврђава Острвица (758 м). Она се најпре помиње 1323—1324. године у династичким борбама Стефана Дечанског и Владислава II.³⁹ Острвица се, затим, помиње и крајем XIV века, у време деспота Стефана, када се у њу, склонии побуњени великаш Никола Зојић.

Већ 1438. године Турци су заузели Острвицу, али су је затим 1444. године вратили деспоту Ђурђу. У јулу 1454. године Острвица је опет била у рукама Турака.

У простору планине Рудник, јужно од ње, помиње се веома рано и Брусница. У августу 1354. године „на Брусници под Рудником“ издао је цар Душан једну повељу.⁴⁰ Брусница постоји и данас западно од Горњег Милановца.

Занимљиво је да у периоду српске средњовековне државе, пре деспотовине, нема помена да је неко од ових значајних места било седиште рудничке или неке друге жупе. Тек под деспотима помињу се „острвичке власти“ и Острвица као седиште жупске власти. Острвичке власти обухватале су и Рудник, сматра Михаило Динић.⁴¹ Тада се први пут појављују и имена неких села која су била под влашћу Острвице. Милан Ђ. Милићевић тврди да је у „острвичкој власти“ било село Врбава, удаљена 3—4 км од Острвице.⁴² Динић мисли да су се у Острвици налазила села Горња Враћевшница, Белућа и Осјаци. Ова села и данас постоје под својим старим именима. Једино је Белућа можда Црнућа.⁴³

То би било, по свој прилици, све по чему писани извори опредељују територију ове жупе. Међутим, поменута села својом припадношћу острвичкој власти показују отприлике границу те жупе према „борачкој власти“.

Где су биле остале границе острвичке власти?

Већ смо, говорећи о борачкој жупи, указали да је граница између острвичке и затим моравске жупе према Борчу ишла, изгледа, планинским венцем који се са Рудника пружа према истоку и југу све до Котленика, северно од Краљева. При томе, сва насеља на западној и југозападној страни тог венца била су у саставу острвичке, односно моравске жупе или власти.

Међутим, много је теже, готово немогуће, одредити приближне границе између Острвице и Мораве, као и Острвице и Црне Горе. О томе нема ни оријентационих података који потичу из времена пре пада Србије под Турке.

Према мишљењу које износи Хазим Шабановић, Рудник и Острвица пали су под турску власт 1458. године. Одмах после тога, Турци су на Руднику основали свој кадилук — област у надлежности једног кадије (судије). Руднички кадилук имао је две мање јединице — нахије острвичку, која је обухватала стару српску жупу Острвицу, и рудничку Мораву, која је произишла из старе жупе Мораве. Рудничкој Морави припала су сва села на северној страни Мораве, од Чачка и Љубића до Груже. Шабановић, такође, наводи да су Турци, свакако 1458. године, основали и брвенички кадилук. Овај кадилук, чије је седиште био Брвеник на Ибру, имао је у свом првобитном саставу и нахију Ужице са ужичком Црном Гором.⁴⁴

С обзиром да су турске нахије у прво време њихове власти мање — више одговарале српским средњовековним жупама или властима, то је могуће да су и претходне границе острвичке и црногорске жупе према жупи Морава биле стоветне или приближне.

ЖУПА ЦРНА ГОРА. — Северозападно од жупе Морава била је жупа Црна Гора.

Већ од најстаријих времена река Ђетиња раздвајала је две стране области или жупе. На десној страни Ђетиње, од Коњске реке у Кремнима па до Шенгоља и Рупељева код Пожеге, било је Рујно. Рујно је са југа затварала златиборска висораван са Муртеницом, Чиготом и Торником.

Лева страна Ђетиње, од Кадињаче до Јелове Горе са сливовима Скрапежа, Каменице, Чемернице с Дичином све до Мораве, звала се Црном Гором. То име, мисли Драгиша Лапчевић, потиче вероватно отуда што је цео простор био обрастао четинарском шумом, коју народ и данас назива „црногорицом“. У овој области сусрећу се и данас називи Црнокоса, Црни Врх, Црна река, Црна Каменица, итд.⁴⁵

Драгиша Лапчевић сматра да је овај простор морао бити насељен и у римско доба. На то указују не само зидани мостови на Скрапежу, већ и неке рушевине градова (на Црнокоси више Косјерића, на брду Субјелу и другде), за које се не зна да ли су римског или средњовековног порекла. Такође се не зна да ли је цела територија Црне Горе сачињавала једну или више средњовековних жупа. Нема података ни о границама те жупе, а ни о жупском средишту. Можда је то био неки град чије се рушевине помињу.

Према мишљењу Лапчевићевом, удолина реке Скрапежа, са одговарајућим сливом све до Отња и Миљаковине, представљала је једну географску и привредну целину. Тај је простор, по њему, чинио жупу под именом Црна Гора.⁴⁶ Стеван Игњић мисли да је жупа Црна Гора била нешто мања од касније кнежевине Црне Горе у ужичкој нахији. Жупом је вијугала река Скрапеж са својим притокама.⁴⁷ Миланко С. Филиповић је забележио предање према коме је Црном Гором раније називана планина Суворбор, а такође и насеља у њеној подгорини.⁴⁸

Становници ове жупе су на пространим испашама Маљена гајили и товили стоку, гонећи је чак у Дубровник на продају. У старим записима Дубровчана забележене су разноврсне трговачке везе Црне Горе са Приморјем и Дубровником.

Културно средиште ове жупе, по Лапчевићу, била је знаменита Мркишина црква. Она се, изгледа, налазила негде у близини данашњег Косјерића, мада нигде нису нађени њени остаци. Такође се не зна ни кад је ова црква подигнута, а ни кад је порушена.

Недостају, исто тако, и подаци о томе где су се додиривале и граничиле жупе Црна Гора и Морава. Додирна тачка, по свој прилици, био је Каблар. Где је била граница северно од Каבלара, за сада се може само нагађати.

По неким каснијим изворима, постојале су две Црне Горе: ужичка и рудничка. Да ли је тако било и у време српске средњовековне државе или су Црну Гору Турци изделили, не може се прецизније одговорити.

ЖУПА МОРАВА. — Једна од најзначајнијих и најпространијих жупа средњовековне Србије била је Морава.

Значај ове жупе потицао је, пре свега, из њеног важног комуникационог и стратегијског положаја. Она се налазила у плодној долини средњег тока Западне Мораве, која је, у исто време, представљала и веома погодну саобраћајницу тога времена. Отуда је забеле-

жено да је кроз ову жупу пролазило више средњовековних путева, од којих је најважнији био онај који је спајао крајеве око Велике и Јужне Мораве са Ужицем, Босном и Приморјем. Важни путеви повезивали су ово подручје и са Рудником и северним крајевима земље, а преко Плоче на Јелици и са Расом и Рашком на југу.

Због повољних природних и саобраћајних прилика, горњи и средњи ток Мораве био је настањен Србима после њиховог доласка на Балкан. У сливу Ибра и Западне Мораве најпре су формиране веће српске државице или жупаније, тако да се жупа Морава, као део те државе, помиње већ у Жичкој повељи 1219—1222. године.

Из свих ових разлога, подручје ове жупе као гранично према Угрима и Византији, док је она допирала до Дунава, имало је још у раном периоду старе српске државе и важан војни значај. Стога је веома рано, у простору ове жупе изграђен систем градова и утврђених манастира, који су служили одбрани државе и њеној безбедности.

У Морави су се налазиле и прве задужбине српских владара и већих жупана.

С обзиром на важност ове жупе, водило се рачуна и о томе да Морава буде у власти истакнутијих великаша тога доба, као што је, на пример, био Немањин брат Страцимир и други.

Жупа Морава, у односу на величину осталих жупских јединица у овим крајевима, била је веома пространа. Њене северне границе оивичавале су планине у низу од Вујна до Котленика. На западу међаш је био Каблар, на југу Овчар и венац планине Јелице. Према истоку, жупа се низ Мораву пружала ка данашњем Краљеву, а можда је ишла до Трстеника. У административном погледу, граничне жупе Морави биле су на северу и североистоку Острвица и Борач, на истоку и југоистоку ибарске жупе, на југу, иза Јелице, драгачевске жупе и на западу и северозападу Моравица и Црна Гора.

Међутим, описани просторни обим жупе не искључује и друга решења. Постојећи извори сасвим су оскудни и не дају шире могућности за сигурније закључивање. Због те оскудице у изворима, и мишљења историчара веома су различита, често и супротна.

Радослав Грујић (1932. године) и Гавро Шкриванић (1952. године), идентификујући Жичку повељу, којом је Стефан Првовенчани дао Жичи 13 жупа, међу којима је друга по реду била Морава, закључили су да је жупа Морава била у простору десне обале Западне Мораве од Трстеника до утока Бресничке реке у Мораву и да је обухватала и део доњег Ибра, отприлике територију некадашњег жичког среза.⁴⁹ Међутим, ова мишљења Јован Алексић одбацује као по-

грешна. Према њему, стара жупа Морава није била око ушћа реке Ибра, како мисле Грујић и Шкриванић, већ њу треба тражити према западу око Западне Мораве, претежно на њеној десној страни од излаза из Овчарско-кабларске клисуре, око Чачка, па низводно према ушћу Ибра.⁵⁰ Потврду за ово и овакво мишљење имамо, пише даље Алексић, и у даровницама краља Милутина манастиру Хилендару из 1282—1298. године, у чијим текстовима, поред осталог стоји и ово: „У Лозници, у Морави, виноград“. То исто наводи се и другим повељама краља Милутина из 1302—1309. године, као и у повељи цара Стефана Душана око 1355. године.⁵¹ „Село Лозница и данас постоји у околини Чачка“, закључује Алексић.

О простору жупе Морава расправљао је, на својствен начин, и Драгиша Лапчевић. Полазећи од народне песме „Бан Милутин и Дука Херцеговац“, Лапчевић цитира део, према коме, при поласку у рат 1330. године, бан Милутин поручује својој љуби Иконији:

„Копај мени девет винограда,
У Бањици и у Атеници,
У Лозници и у Паковраћу,
— — — — —

Гледај нашу славу задужбину,
Под Бањицом цркву Жежевицу...“

па изводи из ње закључак да су сва ова места, поменута у песми, „припадала жупи Трнава, тј. садашњем срезу трнавском“, а да се жупом Морава „звао један део садашњег среза љубићког“.⁵² Лапчевић тако одваја жупу Трнава од жупе Морава, не пружајући за то уверљивије аргументе.

Жупа, односно срез, под именом Трнава, очигледно је новијет датума (XIX век) и о таквој средњовековној јединици нема нигде помена, ни у српским ни у раним турским изворима.

Уводећи своју власт у Србији, Турци су у њој заводили и своје друштвено и економско уређење, па и свој систем управе и управне поделе. То турском правном поретку, основне и најстарије турске управне јединице били су санџаци и нахије.

Према Хазиму Шабановићу,⁵³ Турци су свакако још 1459. године, од северних делова бивше деспотовине образовали смедеревски санџак. Овај санџак је у судско-административном погледу подељен на пет кадилука (подручја у надлежности једног судије). Међу овим кадилуцима, ове крајеве захватили су два: руднички и брвенички. Рудничко-острвички кадилук имао је територију северно од корита Западне Мораве са седиштем на Руднику. Брвенички је формиран

на јужном подручју Западне Мораве и доњег Ибра, са седиштем у Брвенику на Ибру.

Оба ова кадилука први пут се помињу 1476. године, али су, тврди Шабановић, свакако основани 1459. године.

Опште управне јединице мање од санџака и кадилука биле су нахије. Нахије су мање — више настале претварањем средњовековних жупа у нахије, а тамо где их није било — формиране су око важнијих насеља или утврђења.

Рудничко-острвички кадилук у прво време имао је две нахије. То су биле острвичка, која је захватала подручје бивше жупе Острвица, и Морава или рудничка Морава, којој је припадало подручје старе жупе Морава на северној обали реке све до Грузе. У овој, моравској, нахији помињу се у попису 1476. године села Бресница, Обрва и Сирча.

Брвенички кадилук назван је по истоименом средњовековном граду на средњем Ибру. Он је у почетку турске власти, поред простора на јужној страни Западне Мораве од Златибора на западу до Трстеника и Копаоника на истоку, обухватао Подгорину са Ваљевом и Ужице са Црном Гором. У оквиру овог гломазног кадилука било је више нахија, које су, углавном, задржане у старим жупским границама, а често су остала и њихова стара имена.

У подручју старе жупе Морава, које се налазило на десној обали Западне Мораве, Турци су формирали магличку нахију. Седиште ове нахије био је средњовековни град Маглич, чије зидине и данас постоје на 20 км јужно од Краљева.

За овај град претпоставља се да је подигнут у првој половини XIV века у циљу заштите ибарске комуникације. У вези с тим, Шабановић закључује да је, можда, после подизања Маглича, из велике жупе Мораве, која је обухватала цео слив Западне Мораве до Грузе и Трстеника, још у српско време издвојена посебна жупа Маглич, премда се она у до сада познатим средњовековним изворима не помиње. У сваком случају, Маглич је после 1458. године, па све до периода 1516—1528. године био седиште истоимене нахије, којој је поред осталог, припадало и „село Чачак“. Осим Чачка, турски дефтери из 1476. године помињу и друга села, међу којима и Заблаће, Лазац, Рудо Поље (данашње Краљево), Конарево, Папратницу (Матаруге) и друга.⁵⁴

Према томе, из турске организације бивших српских средњовековних жупа или власти, посебно старе жупе Мораве, могу се извести следећи закључци:

Жупа Морава у време пада под Турке, 1458. године, највероватније се састојала из територије са обе стране Западне Мораве, почев од Каблара и Овчара, па до Груже и Трстеника. Турци су, да би смањили значај и величину ове жупе, њено дотадашње јединствено подручје поделили на два административно и судски одвојена дела. Река Морава више није спајала, него раздвајала, ову, иначе богату, привредну, географску и социјалну целину.

Од тада, векови су протекли док су се обе обале Западне Мораве поново нашле заједно.

НАПОМЕНА

1. Драгиша Лапчевић, Четири жупе, „Из ужичког краја“, прилози историјски и географски, Београд, 1926, стр. 12. Поред радова из области социјалистичких идеја, Лапчевић је оставио и запажене прилоге из етнографије, географије и историје. Он је одрастао и живео у Пожеги, све до 1902. године. Ту је упознао и проучавао народну традицију, историју и друге податке из овога краја. Отуда је, у наведеној студији, дао занимљива мишљења и закључке, која на више места користимо у овом раду.
2. Иван Божић, Балкански свет у доба турског освајања, „Историја Југославије“, Београд, 1973, стр. 96—98.
3. При изради уводног дела овог рада, коришћена је бројна литература. Од Стојана Новаковића, „Земљиште радње Немањине“, историјско-географска студија, „Годишњица Николе Чулића“, II, Београд, 1877; затим: „Законски споменици српских држава средњег века“, СКА, Београд, 1912. и „Село“ из дела „Народ и земља у старој српској држави“, СКЗ, 1965. Од Константина Јиречека: „Историја Срба, Политичка историја до 1537. године, I, превео Јован Радонић, фототипско издање, 1978. и Историја Срба, II, Културна историја, превео и допунио Јован Радонић, фототипско издање, 1978. године. Од Станоја Станојевића: „Историја српског народа, II издање, Београд, 1910. године. Од Миленка Вукићевића: „Историја српског народа, Београд, 1912. Затим: „Историја народа Југославије, I, Загреб, 1953, и „Историја Југославије, II издање, Београд, 1973.
4. Драгиша Лапчевић, наведено дело, стр. 5—7.
5. Михаило Динић, Српске земље у средњем веку, Историјско-географске студије, приредио Сима Ђирковић, СКЗ, Београд, 1978, стр. 70, и Гавро Шкриванић, Жичко епархијско властелинство, Историјски часопис, IV, 1952—1953, стр. 147.
6. Мирко Р. Барјактаревић (с позивом на П. Ј. Шафарика 1873), „Ариље“ — прилог проучавању вароши у Србији, Гласник Етнографског института САН, II—III, Београд, 1957, стр. 314.
7. Драгиша Лапчевић, н. д., стр. 7.
8. Драгиша Лапчевић, н. д., стр. 8.
9. Михаило Динић, н. д., стр. 69.
10. Стеван Игњић, Ужичка нахија, Београд, 1961, стр. 17.
11. Љуба Стојановић, Старе српске хрисовуље, Споменик СКА, III, Београд, 1890, стр. 35.
12. Стеван Игњић, н. д., стр. 17. и Милован Ристић, Стари Влах до ослобођења од Турака, Београд, 1963.
13. Јован Ердељановић, Доње Драгачево, Српски етнографски зборник, 1902, 7—8, стр. 90—92.
14. Драгиша Лапчевић, н. д., стр. 9.
15. Данило Вуловић, Књажевска канцеларија, I, Нахија Пожешка 1815—1839, Београд 1953, предговор XVII.

16. Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815—1865, Чачак, 1968, предговор, стр. 7.
17. Јован Ердељановић, н. д., стр. 90—92.
18. Милан Б. Милићевић, Кнежевина Србија, II, репродукција оригинала из 1976, Београд, 1973, стр. 643.
19. Јован Алексић, Жупе у сливу реке Ибра у средњовековној српској држави, Историјски часопис, VII, 1957, стр. 340.
20. Јован Ердељановић, н. д., стр. 90—92 и Душанка Ранковић — Милена Икодиновић, Извештај систематског истраживања доњег Драгачева, Зборник радова Народног музеја, Чачак, 1973, стр. 163.
21. Коста Јовановић, Горње Драгачево, СЕЗБ, „Насеља“, Београд, 1908.
22. О причи која је везана за село Властелице и стару породицу Кнежевић, писали су пре К. Јовановића: Јоаким Вујић, Путешествије по Србији 1826 године, прва књига, 1901, стр. 208—209; Милан Б. Милићевић, Кнежевина Србија, II, Београд, 1973, стр. 600 и Чедомиљ Мијатовић, Деспод Бураб Бранковић, II, Београд, 1882, стр. 131—132.
23. Милисав Д. Протић, Драгачево и његови славни синови, Ниш, 1940, стр. 13 и Д. Ранковић — М. Икодиновић, Извештај систематског истраживања горњег Драгачева, Зборник радова Народног музеја, Чачак, 1974, стр. 181.
24. У студији „Осврт на неке карактеристике регионалног планирања споменика на територији средњовековне Рашке, „Рашка баштина“, I, Краљево, 1975. године, Борбе Бошковић је уочио, поред смишљеног планирања верских средишта у доба Немањића, и одређене путеве који су те центре повезивали. По њему, примарни путеви Немањића били су: Жича — Моравски Градац и Жича — Ариље, а секундарни: Моравски Градац — Студеница и Студеница — Ариље.
- Проверавајући Бошковићеве шеме које се односе на овај крај, закључили смо да многи материјални остаци тих центара и путева, предања и остали извори углавном потврђују његове претпоставке.
25. Коста Јовановић, н. д., и Д. Ранковић — М. Икодиновић, н. д., стр. 179.
26. Коста Јовановић, н. д., и Д. Ранковић — М. Икодиновић, н. д., стр. 181—182.
27. Радомир Илић, Ибар, антропогеографска проучавања, Београд, 1905, „Насеља, 3“ стр. 526—527.
28. Рад Љ. Павловић, Подибар и Гокчаница, Београд, 1941, Српски етнографски зборник, LVI, стр. 248.
29. Јован Алексић, н. д., стр. 333—343.
30. Јован Алексић, н. д., стр. 333—343.
31. Радослав Грујић, Епархијско властелинство у средњовековној Србији, Богословље, бр. 2—3, Београд, 1932. и Жичко епархијско властелинство, Богословље, св. I—VI, год. VII, стр. 8—10.
32. Јован Алексић, н. д., стр. 333—343.
33. Гавро Шкриванић, н. д., стр. 166.
34. Михаило Динић, н. д., стр. 60—61. По Динићевом мишљењу, Црнава не постоји. Међутим, према традицији тога краја, можда је то данашњи Тамник.
35. Бенерал Јован Мишковић, Град и жупа Борач, „Годишњица Николе Чушића“, XXI, Београд, 1901.
36. Гавро Шкриванић, н. д., стр. 147.
37. Јован Алексић, н. д., стр. 340.
38. Михаило Динић, н. д., стр. 61—62. и Миленко С. Филиповић, Таково, Београд, 1960.
39. Михаило Динић, н. д., стр. 62.
40. Стојан Новаковић, Законски споменици... с. 221 и Михаило Динић, н. д., стр. 62.
41. Михаило Динић, н. д., стр. 62.
42. Милан Б. Милићевић, Кнежевина Србија, I, стр. 315.
43. Михаило Динић, н. д., стр. 61.

44. Турску организацију власти у Србији после 1459. године приказали смо на основу радова Хазима Шабановића: О организацији турске управе у Србији у XV и XVI вијеку, Историјски гласник, 3—4, 1955, и Период турске владавине, „Краљево и околина“, Београд, 1966. Поред радова Шабановића, користили смо и дело Олге Зиројевић Турско војно уређење у Србији (1459—1683), Београд, 1974.

45. Драгиша Лапчевић, н. д., стр. 25.

46. Драгиша Лапчевић, н. д., стр. 25.

47. Стеван Игњић, н. д., стр. 19—20.

48. Миленко С. Филиповић, н. д., стр. 11.

49. Радослав Грујић, н. д., стр. 8—10, и Гавро Шкриванић, н. д., стр. 165.

50. Јован Алексић, н. д., стр. 333—343.

51. Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, СКА, Београд, 1912, стр. 390.

52. Драгиша Лапчевић, н. д., стр. 13.

53. Хазим Шабановић, н. д.

LES »ŽUPA« MÈDIEVALES DANS LA VALLEE DE LA MORAVA OCCIDENTALE

Dans la Serbie médiévale les »župa« ou »županija« ayant à leur tête des »župans« étaient la plus petite et la plus insignifiante unité territoriale. On les mentionne dès le XIIe siècle. Au XIIIe et XIVe siècle à leur tête se trouvaient d'habitude les seigneurs féodaux du pays. Cependant le puissant empereur Dušan a remplacé les gouverneurs des »župas« par ses propres fonctionnaires.

Après 1400 les župa disparaissent en Serbie. Les despotes Stefan Prvovenčani et Đurđe Branković transforment les župas en »autorités despotiques«, gouvernées par les seigneurs de la cour du despote ou par des commandants. Après l'occupation ottomane et la chute de la Serbie en 1459, ces »autorités« disparaissent aussi.

Dans cet article il s'agit des župas médiévales qui gravitent autour de la Morava occidentale et ses affluents. La vallée de la Morava jouait au Moyen Age un rôle important du fait que c'est là que se rencontraient et par où passaient des voies de communication importantes (de Bosnie à Vidin, de Beograd à Rudnik, en passant par la vallée de l'Ibar). Son importance économique et militaire nous est confirmée par un assez grand nombre d'agglomérations, de forteresses, de ponts et de vestiges de chaussées des voies de communication. Vers la vallée de la Morava occidentale et ses confluentes gravitait une vaste région qui s'étendait du Rudnik et Maljen au nord, à Golija, Javor et Mučanj au sud; de Đetinja à l'ouest jusqu'à Gruža et Ibar à l'est. A bien des égards cette région représentait au Moyen Age un tout géographique, ethnique et historique, et, autant que nous le sachions, elle englobait les župas de Moravica, de Bjelica, de Vlasteljica, du Ibar supérieur et du Ibar inférieur, de Rudnik ou Ostrovica, des Montagnes noires (de Užice et de Rudnik) et finalement de la Morava.